

### III.

**R**udolf II. a Praha.

Dvě dojmotvorné konstanty, jejichž význam a pocitová síla bezpečně a zjevně neslábnou. A to ani s věky, které uplynuly od času, kdy braly svůj počátek.

Habsburský korunní princ Rudolf se narodil ve Vídni dne 18. července 1552 jako nejstarší syn Maxmiliána II. a Marie Španělské. Stalo se tak v době, kdy reformace již byla danou skutečností a kdy svatá katolická věc svou každodenní urputnou obranu brala jako své poslání a elementární postulát.

Bohužel již sám fundament Rudolfových rodičů se nutně stal jedním ze základů pozdějších psychologických problémů příštího císaře. Jeho matka Marie byla, jistě věrna svému španělskému původu, bigotní katolička, přičemž její vliv na Rudolfa byl vyhraněný, cílený a čitelný. Naproti tomu Maxmilián II. byl typickým dokladem toho, že se psychika a bazální charakter osobností jednajících v průběhu nejméně několika posledních století nemění. Sám o sobě byl ve své době téměř vzorným příkladem toho, čemu se říkalo „být vlažným ve víře“. Ač byl nominálně katolickým panovníkem, celý svůj život přinejmenším vnitřně osciloval mezi katolictvím a protestantismem. Dá se dokonce říci, že protestanty do jisté míry podporoval, anebo že je ve svých zemích alespoň blahovlnně trpěl. Jako vládce se doložitelně snažil v dobrém vyjít s oběma stranami, ale tato už na první pohled značně vratká a ne zrovna čistá cesta se, jak známo, vyplácí jen věru málokdy. Konec a úspěch jeho vlády tato indiference ostatně poznamenala vskutku významně. A ne zrovna dobře.

Tento renesanční monarcha tedy tkvěl ve svém čase ve skutečnosti jen zdánlivě. Se vši svou rozpolceností, nejistotou a se svými ne úplně ujasněnými životními postoji totiž docela dobře mohl být jedním z dnešních lidí.

Jistě i proto, aby zabránil relativně zhoubnému vlivu otce na syna, povolal jejich vzdálený strýc Karel V., chápaný právem jako autorita rodu, mladého Rudolfa spolu s jeho mladším bratrem arciknížetem Arnoštem k sobě do Španělska. Následující madridská životní epizoda pak byla dalším ze základních kamenů stavby Rudolfova charakteru. Příští Rudolf II. se zde s obdivem a s respektem zhlédl nejen v nádheře zdejších staveb, v neotřesitelné a neoddiskutovatelné moci katolické církve, v efektu zdejšího ceremoniálu a v síle zdejší kultury, ale především se nepokrytě obdivoval autoritě a způsobu vlády Karla V. a Filipa II., patrně největších španělských Habsburků všech dob. Tohle všechno pochopitelně z Vídně neznal a tohle všechno jej také při jeho senzitivitě a citlivosti muselo jak fascinovat, tak především doživotně poznamenat. Právě Rudolfova „španělská léta“ a jejich vliv na něj tedy byly příčinou toho, že doživotně vstřebal do krve přesvědčení o božské monarchické predestinaci a o svatém a především nezpochybnitelném poslání světského panovníka.



*Císař Maxmilián II. s rodinou na plátně  
Giuseppa Arcimbolda*

Pozdější Rudolfův návrat domů do střední Evropy, do Vídně, k otci a tedy i k realitě, pro něj nutně musel být kardinálním šokem, v pořadí již třetím.

Po otcově smrti významného roku 1552 se z následníka Rudolfa stala hlava rodu, panovník Rudolf toho jména Druhý. Současně s tím ovšem vstoupil do velké, již reálné politiky a chtěl nechtě se vůči ní musel postavit tvář v tvář.

Podle líčení současníků a především podle přímého, jakkoli dost možná často tendenčního, účelového, ne-li přímo idealizujícího svědectví celé dlouhé řady císařových portrétů a jeho dalších výtvarných zpodobnění, byl Rudolf malé souměrné postavy, výrazné tváře a především značně zajímavých, bystrých očí, zřetelně svědčících mimo jiné i o hloubce a složitých peripetiích jeho vnitřního života. Samozřejmě, že byl Rudolf II. (jako následník a pak už po léta především jako monarcha) aktuálně výtvarně pojímán během celého svého života. Bývalo to zvykem a patřilo se to. Především díky tomu tedy máme, věnujeme-li se Praze té doby nyní byť třeba i jen přehledně, k dispozici průběžně a po léta vznikající kolekci portrétů, bust, kamejí, medailí a také jiných císařových výtvarných vpodobnění a díky tomu i jedinečnou možnost přímo pozorovat změny, kterými fyzická podoba císařova postupně procházela. Z původního mládenečka (tak, jak jej zachytila především španělská výtvarná škola) se stává mladý muž, načež i z toho je nato celkem brzy zralý chlap, jenž je nadále již zpodobován obvykle nikoli bez určité velebnosti, vzbuzující povinnou úctu. Rudolfovy portréty z jeho posledního životního období, korunující předešlou posloupnost, jsou zde ovšem kapitolou samou pro sebe: především ony jsou totiž možná bezděčným, avšak jednoznačným dokladem toho všeho, čemu se věnuje tato kniha.

Rudolfova nezanedbatelně četná zpodobnění ve vojenské zbroji, ve válečnických pózách, či s aureolou válečníka vůbec, dnes působí možná pitoreskně. Především proto, že Rudolf II. opravdu nebyl voják. Ač formálně čelný představitel říše, která vedla permanentní, složitý, nákladný a především zničitelský a nebezpečný zápas s tureckým nebezpečím, nikdy se nepostavil v čelo svých vojsk. To jej sice šlechtí, ale zároveň je tento fakt pádným důkazem jeho bazální reality. Rudolfův intelekt se totiž ubíral docela jiným směrem a pole válečná jej oslovovala zřejmě jen málo. Jestli vůbec. Což věděl. Stejně dobře, jako si byl sám o sobě vědom i mnohého dalšího.

I my si tuto úvahu nyní dobře zapamatujme. Jak ostatně ještě dále uvidíme, bude se hodit.

Císař Rudolf II. vládl „rakouské“ části habsburské monarchie v prvním čase své vlády z Vídně. Dílem v tom byla tradice, dílem touha po vyjasnění věcí. Relativně stále katolické Rakousy potřeboval proto, aby se mohl opřít alespoň o zdání pevného názoru na svět. Praha a Čechy, v daleko větší míře zmítané náboženskou nejistotou a de facto již pevně uchopené protestantismem – a tedy stále ohrožované případnými důsledky věcí, které bylo třeba z pozice panovníka řešit a vyřešit – jej musely přímo děsit. Syrovost a labilitu českého prostředí ostatně zažil osobně na vlastní kůži již v době svého prvního pražského delšího pobytu v letech 1578 až 1581.

Rudolfova zjevná nevyhraněnost – a ne-li nerozhodnost, tedy alespoň zřejmá nechuť řešit a rozhodovat věci hned a jednoznačně – se odrážela ostatně i v oblasti jeho vztahu k druhému pohlaví. Na jedné straně byl Rudolf prakticky až do samého konce svého života sexuálně naruživý a nadprůměrně aktivní. O tom svědčí nejen relativně značný počet jeho nemanželských dětí, ale také některé jeho libůstky, které by bylo lze i z dnešního, tolik tím směrem liberálního, pohledu označit přinejmenším za diskutabilní. Rovněž je pro tento případ příznačné, že Rudolf se celý život ucházel postupně o celou řadu evropských princezen, svých potenciálních nevěst, ale ve všech případech sám tyto námluvy protahoval, až – zpravidla navíc s určitým trapným zabarvením – vyzněly jaksi do vytracena. Takže vždy nakonec zůstalo u jeho letitého vztahu s jeho životní

souputnicí Kateřinou Stradovou. Toto spojení ovšem bylo nerovné, a tedy formálně neperspektivní, jakkoli Rudolf Kateřinu pošlechtil na hraběnku.

Faktem zůstává, že se Rudolf II. nikdy neoženil a že tedy neměl právoplatného následníka. Zejména ve vztahu k jeho pozdějšímu úhlavnímu rivalovi bratru Matyášovi působila tato neblaha skutečnost negativně.

Rudolfovo definitivní přesídlení z vídeňského Burgu na Pražský hrad v roce 1583 je však přes všechny výše uvedené důvody „proč ne“ vysvětlitelné a je zároveň k pochopení.

Již bylo řečeno, že Praha byla ve druhé polovině 16. století významným, věhlasným, respektovaným a hospodářsky důležitým městem. Ležela přitom navíc dostatečně vzdálena od turecké fronty, ale zároveň se nacházela relativně mnohem blíže veškerému evropskému dění než podunajská Vídeň. Byla městem svým rozměrem a tvářností hodným panovníka Rudolfova formátu, a co víc, právě svým charakterem, svou bizarností, tajemnem a silou své starobylosti a konečně i svým příznivým klimatem, výhodným položením mezi lovnými lesy, navíc v blízkosti korunních statků a zboží, zajímavostí svého společenského života a vůbec svým geniem loci musela Rudolfa ve své podstatě přímo lákat. Habsburkové byli sice v Praze de iure doma, ale především v osobě Rudolfa II. se tak šťastně a s úspěchem stalo i de facto.

Skutečná instalace císařského dvora na Hradě znamenala, jak již víme, pro Prahu mnoho. Ale byla významným krokem i pro panovníka: Rudolf, hledě s Hradu dolů na toto na pohled utěšené, historií neodbytně poznamenané a zajímavé město, si sám sobě musel gratulovat. Byl zde opravdu v samém středu všeho dění, avšak přitom mu nyní již jeho Hrad, vlastně vůči městu pevně uzavřený a přitom skýtající kdykoli možnost volného ústupu severním směrem, skýtal dostatek osobního soukromí a jistě také i tolik potřebného pocitu bezpečí.

Panovníkova fyzická, ale i mocenská přítomnost v Praze se ostatně tak či onak staly mocným katalyzátorem a hybatelem zdejších (a potažmo tedy i říšských) záležitostí. V čase, kdy ambice českých stavů, reprezentujících obrovskou zdejší protestantskou majoritu, získávaly již konkrétnější kontury, konečně ani katolická strana naprosto nelenila. A tak se staly Praha a zejména Hrad každodenním kolbištěm, v jehož mantinelech se třibily síly hlavního příštího velkého historického zápasu. Na rozdíl od Vídně však mohl být Rudolf II. na Pražském hradě jejich přímým účastníkem, ale také nemusel. Byl zde bezpečně uzavřen za pevnými dveřmi svých kabinetů a v hloubi soukromých císařských hradních síní.

Ač tomu tak prapůvodně nemělo být, pokud šlo o jeho vztah k nekatolíkům, Rudolf Habsburský stále zřetelněji kráčel ve stopách svého otce. Oproti němu ovšem zajisté ještě mnohem více oddaloval svá rozhodnutí a všechny konečné verdikty v tomto směru – přičemž aby tak případ od případu nemusel učinit *hned*, mizel zpravidla na značně dlouhá časová údobí v temnu a v tichu svých hradních azylů. Ani on ovšem svůj životní boj nevyhrál. Ba právě naopak: jeho první velkou kapitulací, přísně odsouzenou Římem a katolickým světem vůbec, bylo kupříkladu přijetí velevýznamného dokumentu, vnuceného mu po dlouhém boji s protestantskou českou stranou v roce 1609. Tento císařský Majestát potvrdil Českou konfesi, tedy svobodu vyznání a víry v Čechách. Byla zde tak formálně plně legalizována činnost utrakvistické a luteránské církve, i Jednoty bratrské a svoboda volby náboženství se týkala všech poddaných.

Jestliže však snad tehdy někdo měl dojem, že se tímto Rudolfovým, pro něj tak frapantním a osudovým krokem nad Českým královstvím rozeklene přenádherná duha touženého náboženského míru, mýlil se zásadně a nakonec i tragicky. Každá tolerance totiž mívá svůj líc, ale jistě také svůj rub.

**M**evíme přesně, kdy se Rudolf stal sběratelem. Shromažďování uměleckých děl, cenností, historických pozoruhodností, všemožných kuriozit a pitoreskností vůbec ostatně patřilo

k dobrému tónu „lepšíh lidí“ té doby zcela běžně. A bývalo též pravidlem, ne-li dokonce společenskou povinností, že na hradech a teď už i zámcích vysoké šlechty byly k vidění i navštívení určité místnosti vyčleněné pro zřizování „kunstkomor“. Tedy reprezentačních prostor určených pro uložení sbírek, jimiž se honorace ráda chlubívala před sobě rovnými. Podle pramenů, které jsou i v tomto směru k dispozici v dostatečném množství, však byly tyto „umělecké kabinety“ mnohem více nežli útulky uměn kolekceci různých macerovaných mořských panen, či vycpaných jednorozců – a to byly exponáty z těch esteticky z dnešního pohledu přijatelnějších. Prostě „bulvár“ své doby.

Korunní princ Rudolf a zejména pak Rudolf jako císař ovšem takovým kolektorem nebyl. Není podstatné, zda tomu tak bylo díky osvědčené péči jeho celoživotního přítele a osvíceného učitele umění Jacopa Strady (právě jeho dcera Kateřina byla ostatně dlouholetou Rudolfovou souputnicí a zároveň matkou mnoha jeho dětí). Je však důležité, že Rudolf již za svých vídeňských časů právě tam položil první prazáklad svému poté tak vyhlášenému sběratelskému souboru. Ten se pak s jeho přesídlením do Prahy stěhoval na Hrad a teprve tady, zdá se, vzniklo to, čemu se dodnes říká Rudolfínské sbírky.

Ač šlo o kolekci kvantitativně nesmírnou úctyhodnou, podle informací, které se dochovaly, se nejednalo o cokoli, co by bylo byt i jen vzdáleně podobné čemukoli běžnému. Především podle dochovaných seznamů rozhodně nelze hovořit v souvislosti s Rudolfovými sbírkami o čemkoli vulgárním či plytkém. Naopak, císař Rudolf, stále veden antikvářem Stradou (a po jeho smrti jeho synem a dalšími jeho následníky), byl sběratelem excelentním, znalým a vskutku vytrýbeným.

Ovšem, sbírky ve své početnosti jistě musely tu a tam obsahovat i určité kusy poplatné dobovému vkusu a třeba také položky získané ne zrovna čistým způsobem. Především však představovaly skvělou kolekci děl všech výtvarných oborů umělců předních světových signatur, antických unikátů, skvělých řemeslných prací, vzácných tisků, výjimečných zbraní, kartografických a vědeckých prací, přírodních zvláštností, drahých kovů, perel a kamenů, ale i dílek dejme tomu „kabinetních“. To vše bylo přitom opatrováno s láskou a se zájmem, doprovázenými cíleným úsilím nákupčích, řízených po celém tehdejšíh světě a svázejících do Prahy předměty a díla v cenách i dnes nedozírných.

Jestliže Rudolf II. jinde škuldlil, tady rozhazoval. Jenomže on na cosi takového opravdu měl. Takže vznikla sbírka, o jejíž umělecké, ale konečně i skutečné materiální hodnotě se může dnešním bonzům patrně jen zdát.

Ano, leccos z těchto famózních Rudolfínských sbírek tak nějak zmizelo z Hradu hned po Rudolfově smrti. Hodně (celé kolony kořistných vozů) *potom* ukradli Švédové, a co pobělohorští vítězové uznali za vhodné, rozprodali na kila a archy balícího papíru na bazaru ve Vladislavském sále Pražského hradu. Ale třeba už jen to, co všechno z Rudolfínských sbírek na tomto Hradě zbylo, dnes kus po kuse právem s láskou k veškerým uměním právem opečováváno, jedinečně dokládá pravdivost veškerých našich předchozích výroků v tomto směru.

K Rudolfově kolektorské činnosti se však váže také postupné vytvoření celého souboru soudobých výtvarných umělců, vědců, architektů a odborníků v uměleckých řemeslech, ale i k nim se nerozlučně pojících podvodníků a hochštaplerů. Připočteme-li k tomu vedle zájmu o umění Rudolfův zřejmý zájem o vědy, také však o vědy okultní, o nadpřirozeno, o magii bílou i černou a také známý zájem o alchymii a její tajemství, dostaneme se jednak k pozvolnému a později již cílenému vytvoření rudolfínského dvorského kruhu, jehož členové – zpravidla soudobé hvězdy svých oborů – vytvářeli výtvarná díla, stavěli, vymýšleli a báдали na jeho zakázku a v jeho duchu, a především císařův silný a nad jiné poučený zájem o vše v tomto směru se mu nabízející, můžeme si konečně udělat alespoň základní představu o směru a síle Rudolfova intelektu.



*Vladislavský sál postavený na přelomu 15. a 16. století*

Právě Rudolfovy sbírky a život a dění kolem nich se staly adresou celé řady jmen významných umělců a výrazných osobností své doby, kteří navštívili Prahu a v ní především zdejšího zajímavého monarchu a jeho kolekce. Vedle pitoresknosti a bizarní starobylosti města, jeho tajemství a císařových temných spádů a zálib to jsou Rudolfínské sbírky, co především založilo dodnes platný věhlas „rudolfínské Prahy“.

Je pravda, že náklady na pořízení, chod a na permanentní rozšiřování a doplňování císařovy kolekce musely být a prokazatelně také byly přímo astronomické. Je však rovněž pravda, že tento obor byl asi tak to jediné, pro co byl císař ochoten vydávat státní, anebo lépe řečeno „své“ peníze. Rudolf II. obecně platil za lakomce a za držgrešli a státním financím nepřál. Za svého života si stále stěžoval na hmotné podmínky a s tím spojené umanuté shánění peněz z výnosů jeho majetku a rovněž tak ždímání stavů a království patřilo k jeho předním činnostem a zájmům.

Ač tedy držgrešle a kolenovrt, Rudolf II. nesporně byl bohatý muž. A to na úrovni, díky níž by i v dnešní době zaujímal přední místo v příslušných žebříčcích bulvárních plátků. Již samy

Rudolfínské sbírky měly podle dochovaného odhadu z roku 1612 hodnotu odpovídající částce sedmnácti milionů zlatých rýnských. Avšak ve skutečnosti – a opět třeba v dnešních relacích – musely mít za každých poměrů cenu prakticky nevyčísitelnou. I třeba proto, že vedle skvělých a prodatelných uměleckých kusů rovněž obsahovaly dlouhou řadu exponátů ze zlata, stříbra a drahých kamenů. Připočteme-li rovněž prokazatelný fakt, že po své smrti po sobě zanechal na Hradě ohromnou hotovost ve výši okrouhle dvaceti milionů tolarů, je toto tvrzení nad jiné jasně doloženo.

## IV.

**O** becně rozšířené tvrzení o bláznovství, ne-li dokonce šílenství, či o nezpůsobilosti císaře Rudolfa II. pro některou z vážných duševních chorob je tvrzením omylným a nepravdivým. Je to možná pro mnohé značně překvapivé tvrzení, s nímž leckdo nemusí souhlasit, nicméně je tomu tak.

Je samozřejmě pravda, že Rudolf se ve svém postavení, ve své výjimečnosti, neobyčejnosti a svém intelektuálním typu téměř nutně musel jevit svým současníkům dnešním slovem řečeno jaksi „mimo normu“. Tento postoj ploché většiny lidstva vůči tradičně a celkem pochopitelně značně úzké menšině stojící daleko od průměru je ostatně historicky běžný od pravěku až po naše osvícené časy.

Připusťme však pro začátek a alespoň teoreticky, že císař Rudolf II. přece jen byl mentálně vyšinutým jedincem. Krátce: že nebyl duševně zdravý. Jediné dvě relevantní lékařské zprávy, které se tímto tématem z gruntu, jistě také na své vědecké úrovni a především s tímto výsledkem zabývají, jsou posudek vídeňského profesora Kraft-Ebinga z konce 19. století a pak již jen práce profesora Luxenburgera z Mnichova, datovaný 30. léty 20. století. My se však, zajímající se nyní zejména o duševní stav Rudolfa II., budeme zabývat prací českého univerzitního profesora Eugena Vencovského, publikovanou poprvé až v polovině tohoto věku. Bude tomu tak pro její zřejmou fundovanost a objektivitu a také proto, že profesor Vencovský oba předchozí prameny komparuje, explikuje a také objektivně přiznává.

Právě tento pan profesor již v úvodu své stati uvádí kardinální fakt, že předpokládaná schizofrenie Rudolfa II. Habsburského je z hlediska moderní psychiatrie (ale i obecně) jen těžko srovnatelná s obdivem a respektem, které mu projevovali čeští protestanti, a rovněž tak i s faktem, že schizofrenik jednoduše není schopen vést Rudolfův komplikovaný duchovní a sociální život a zejména pak věnovat se konsekventně svým sbírkám a zálibám tak, jak to činil císař. Týž odborník k tomu také podotýká důležitou skutečnost, že schizofrenik by za dvacet pět let trvání své choroby pravděpodobně jevil výrazné známky ireparabilního schizofrenického defektu.

Profesor Vencovský koriguje předchozí dva posudky a z klinického hlediska sám posuzuje Rudolfovu duševní chorobu, přičemž pro pořádek připouští, že Rudolf II. jistě pocházel z rodiny, jejíž příslušníci trpěli duševními anomáliemi (Johana Šílená, Rudolfova pramatka po matčiny línii, Karel V., Filip II., Don Carlos a další). Hned na to však v určitém pozitivním protikladu nicméně rovněž uvádí, že jeho rodiče a všech pět jeho sourozenců byli z psychiatrického hlediska naopak jednoznačně zdraví lidé.

Rudolfovi současníci a zejména pak jeho lékaři (jiné objektivní prameny nemáme) tvrdí, že se určité duševní obtíže u Rudolfa II. vyskytly kriticky, a to ve dvou významných údobích. Poprvé tomu bylo v letech 1590–1600 a podruhé až mezi roky 1606 a 1608.